

DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/69-5-55>

УДК 334.012:332

Радченко А.А.

голова правління ПАТ «Аграрний фонд»

Radchenko Andrii

PJSC "Agrarian Fund"

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СИСТЕМИ КРЕДИТУВАННЯ МАЛИХ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ РЕГІОНУ

Головною метою підтримки малого бізнесу на селі є формування групи банків, фінансових компаній, інвестиційних фондів, що працюють з суб'єктами малого бізнесу села, а також створення умов для здешевлення кредитних ресурсів, що спрямовуються на розвиток малого сільського бізнесу, сприяння залученню коштів приватних інвесторів у розвиток малих підприємств. Держава повинна заохочувати банки з кредитування малого бізнесу, створюючи їм режим благополучного існування. В статті розглядається кредитування комерційними та державними фінансовими установами, як один з головних факторів створення, підтримки розвитку малого бізнесу та сімейних форм господарювання в сільській місцевості регіону та діючі програми кредитування провідними банками України. Визначено основні проблеми в отриманні кредитування малих форм господарства в агропромисловому комплексі. Для досягнення розвитку малого бізнесу в агропромисловому комплексі запропоновано: кооперацію у фінансово-кредитних відносинах: «кредитні установи – малий бізнес – держава»; утворення Гарантійного фонду на регіональному рівні, мета якого не замінювати банківську систему, а виконувати по відношенню до банків стимулюючу роль, залучаючи їх в партнерські відносини у підтримці малого бізнесу на селі.

Ключові слова: фінансово-кредитні відносини, механізм, малий бізнес в АПК, підтримка, розвиток, кооперація, регіон, гарантії.

Постановка проблеми. В економіці країни та її регіонах склалася ситуація, коли фінансова підтримка з боку кредитно-банківської системи і орга-

нів влади відіграє незначну роль, як при створенні малих сільських підприємств, так і на етапі їх розвитку.

Одним з варіантів дієвого фінансування малого сільськогосподарського виробництва є його кредитування. І світова практика цьому підтвердження. В Україні ситуація виняткова. На сільське господарство зараз перепадає лише 7% кредитного портфелю банківської системи. І лише 5-6% капітальних інвестицій у АПК сформовано за рахунок банківських кредитів та подібних їм позикових коштів. В основному підприємства інвестували власні кошти – 74% за офіційною статистикою. За рівнем здоров'я вітчизняної банківської системи (soundness of banks) Україна посідає зараз 135 місце в світі. За цим показником нижче нашої країни в рейтингу The Global Competitiveness Report 2017-2018 від Давоського економічного форуму знаходяться тільки Мавританія та Лесото. Українські банки прокредитували на 813 млрд. грн. реальний сектор економіки, з них 60 млрд. грн. отримала аграрна галузь (за даними НБУ, станом на кінець листопада 2017 р.). Навіть власники найбільших українських агрохолдингів визнають, що одна з найсерйозніших проблем вітчизняних аграріїв – відсутність доступу до кредитних ресурсів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми розвитку та вдосконалення банківського кредитування підприємств АПК в регіонах досліджували в своїх наукових працях багато науковців, зокрема О. Гудзь, М. Дем'яненко, П. Лайко, Р. Слав'юк, М. Малік, Б. Пасхавер, О. Непочагено, Т. Майорова, П. Саблук, Т. Калашнікова, Г. Минкіна, М. Мустафа, А. Куйпер. Питанню державної підтримки сільського господарства приділили увагу такі науковці, як А. Головчук, Д. Семенда, В. Збарський, В. Горьовий, А. Череп, І. Кириленко, А. Діброва, О. Могильний, Н. Руденко, Г. Зайбел, М. Петрік та ін.

Основна частина суб'єктів малого бізнесу в сільському господарстві відчуває в даний час екстрену потребу в оновленні матеріально-технічної бази, придбанні нових і сучасних технологій. У зв'язку з цим для розвитку таких підприємств необхідні довгострокові і порівняно недорогі ресурси.

Постановка завдання. Теоретичне обґрунтування шляхів підвищення ефективності системи кредитування малого бізнесу в сільській місцевості.

Виклад основного матеріалу. На сьогоднішній день кредитуванням малого сільського бізнесу займаються багато банків, але це здебільшого формально. Фактично ж їх співпраця носить декларативний характер. Такий розвиток співпраці обумовлено декількома причинами, однією з яких є те, що в банківській системі не має визначення серед позичальників малих сільськогосподарських підприємств, як окремої групи клієнтів, по відношенню до яких здійснюється спеціальна кредитна політика.

Інший важливий момент полягає в тому, що вартість кредиту вище, ніж середній рівень рентабельності виробництва. В Україні ставки для малого бізнесу за валютними кредитами доходять до 25%, в національній валюті кредити – 22-35% річних. На думку фахівців, валютна ставка вище 20% річних робить кредит

марним, від 14% до 20% – це балансування на межі рентабельності, за ставкою 12-14% мало підприємство почуває себе спокійніше, але суттєвий розвиток неможливий [4].

Причинами ситуації, що склалася є з одного боку те, що банкам заважає нестача сучасних технологій і "довгих" грошей, а з іншого боку – банківські ризики. Непопулярність в банківському середовищі кредитування малого бізнесу на селі пояснюється також умовами Національного банку України, згідно норм якого резерви під незабезпечені заставою кредити створюються фактично за рахунок чистого прибутку, тому більшість банків вимагають у вигляді застави нерухомість. Фактором ризику називають і непрозорість роботи малих підприємств, які вважають за краще працювати в тіньовому секторі. Не має і цивілізованого механізму повернення кредиту у відносинах несумлінного позичальника. Таким чином, доступ малим підприємствам кредитних ресурсів утруднений або в існуючих умовах неможливий, а підвищення ролі банківського кредиту є важливим завданням в галузі фінансово-кредитної підтримки малого бізнесу села.

На сьогодні, державними банками України передбачена низка фінансових та консалтингових продуктів для малого і середнього підприємництва [2].

Так, наприклад, Ощадбанком запроваджено наступні фінансові продукти: акційне кредитування АПК; програма часткової компенсації вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва; соціальне підприємництво кредитування спільно з WNISEF; програми підтримки МСБ від місцевих органів влади; банківська гарантія; бланкові (беззаставні) овердрафти Клієнтам ММСБ; кредитування ОСББ/ЖБК; авальовання векселів; придбання нових та бувших у використанні транспортних засобів, с/г техніки та обладнання [2].

Укресімбанком запроваджена низка фінансових продуктів для малого і середнього підприємництва, зокрема.

Особливу увагу Укргазбанк, як соціально-орієнтований банк, приділяє представникам малого та середнього бізнесу, діяльність яких пов'язана з впровадженням екологічних та енергоефективних проектів, «зелених технологій», проектів з використанням вторинної сировини, альтернативних видів енергії, збереженням навколишнього середовища тощо. Окрему пріоритетність банком надано кредитуванню за наступними напрямками: в межах співпраці банку з Урядом Республіки Білорусь: кредитування клієнтів МСБ на придбання нового обладнання, сільськогосподарської техніки та транспортних засобів, що вироблені в Республіці Білорусь та реалізуються на території України. Програма передбачає відшкодування частини процентної ставки Урядом Республіки Білорусь; в межах співпраці банку з Німецько-Українським фондом (НУФ) (посилання на відповідну сторінку). Окремі програми кредитування за рахунок коштів НУФ передбачають встановлення процентних ставок кредитування, які є одними із найнижчих на фінансовому ринку України.

Банк одним із перших на ринку України запровадив лінійку ЕКО-продуктів та пропонує таким клієнтам скористатися додатковою лояльністю банку у вигляді ЕКО-надбавки до депозитних програм та зниженої процентної ставки по кредитним програмам [2].

Наразі банки почали вже визнавати, що аграрна галузь важлива та одна з пріоритетних. Деякі прогнози представників банківського середовища дають підстави вважати, що в 2019 році обсяг банківських кредитів аграріям зросте на 15%. Тобто, стратегія на плідну співпрацю з аграріями на 2019 рік залишається незмінною [1].

Разом з цим вимальовуються суттєві тактичні зміни. І мабуть, найголовніша з них полягає у тому, що фокус у кредитуванні поступово зміщується з великих компаній та агрохолдингів на середні і малі господарства.

Свідченням цього є те, що в сегменті «середнячків» суттєво побільшало гравців. Чимало банків саме зараз розпочинають співпрацювати з невеликими агропідприємствами. А «старожили» знижують вимоги щодо розміру земельного банку потенційних позичальників. Якщо раніше за кредитом до банків могли звертатися тільки ті, у кого було в розпорядженні від 500 га угідь, то тепер деякі установи понижують поріг 300 га, а дехто – навіть до 100 га. Передбачається, що закон про ринок землі суттєво змінить і умови кредитування сільськогосподарських підприємств [2].

Додамо, що фінансування вже і зараз зростає. Наприклад, в Укресімбанку обсяг фінансування аграрного сектору перевершив 50% від кредитного портфелю позик малому та середньому бізнесу. А в ПроКредит Банку частка кредитів, наданих агропідприємствам, вже досягла 45% від загального кредитного портфелю, і керівництво банку заявляє, що й надалі планує розвивати портфель «Агро» [1].

В Агропросперіс Банку вже зараз цільовим сегментом позичальників є малі та середні агровиробники, які мають від 100 га землі в обробітку [2].

Активно кредитує малий бізнес і Приватбанк. За підсумками 2017 року банк виділив за цим напрямком понад 3 млрд грн кредитних коштів, а у 2018 році виділив ще більш ніж 5 млрд грн. Всього за 2017 рік було профінансовано, за інформацією банку, 25 тис. проєктів МСБ, але скільки з них аграрних, на жаль, невідомо. Плідно співпрацює з фермерськими господарствами і ОТП Банк. У 2018 році він підписав фермерам 1 мільярд гривень кредитних лімітів [1].

Але існує ще одна проблема, пов'язана з високою вартістю робіт з межування земельних ділянок, тривалістю процедур постановки їх на кадастровий облік і реєстрацію прав власності на них в органах юстиції. Застава землі сільських ділянок не вважається нововведенням, але труднощі з оформлення прав власності на землю гальмують процес. Кредити під заставу землі видаються тільки під тривалі інвестпроєкти, а оформлення кредиту займає надто тривалий час.

Відзначимо, що проблема недостатньої фінансової підтримки і відсутність реальних фінансово-кредит-

них механізмів забезпечення підтримки є значущою, перш за все, для підприємців, які здійснюють свою діяльність в основному легально. Для підприємств ж працюючих не легально більш важливим, у порівнянні з доступністю кредитів, є оптимізація оподаткування та зниження рівня корупції (бюрократичні бар'єри). Таким чином, забезпечити доступ підприємців до кредитів – значить не тільки підтримати існуючий сектор малого бізнесу і вивести його з тіні, а й стимулювати появу нових підприємств, забезпечити розвиток існуючих, їх технічне переозброєння [2].

Непрямою мірою фінансово-кредитної підтримки малого бізнесу в сільському господарстві в країнах з розвинутою економікою, вважається надання державних гарантій за кредитами комерційних банків. Надання державних гарантій для України сьогодні стає найбільш дієвим механізмом підтримки малого бізнесу на селі і забезпечує поділ ризиків між державою, кредитними організаціями та малими підприємствами.

Висунуті комерційними банками умови кредитування часто не влаштовують підприємців, через необхідність надання в заставу суттєвих активів (нерухомості, обладнання), яких у підприємця, як правило, не має. Утруднений доступ до фінансових ресурсів, відсутність державної системи гарантування кредитів для малих підприємств істотно знижують активність населення, не дають стимулу до розвитку малих виробництв.

Але ситуація дещо змінюється в банківській галузі, прикладом може бути впровадження в сільському господарстві України такого відносно нового інструменту фінансування, як аграрні розписки [3].

Аграрних розписок за 2017 рік аграрії видали вдвічі більше, ніж за попередній. Популярність послуги швидко зростає. Проєкт в Україні впроваджує IFC, його дія розповсюджується на всі регіони країни. А незалежна асоціація банків нагадує, що аграрні розписки передбачають фінансування під заставу майбутнього врожаю, і покликані вони в першу чергу полегшити доступ до фінансових ресурсів саме для невеликих господарств. Для фермера, який не має ліквідного майна для надання у заставу під кредит, це іноді єдиний спосіб отримати фінансування [5].

Відзначимо, що досягнення мети розвитку малого бізнесу в АПК сільської місцевості можливе за допомогою гарантійного забезпечення первинних вкладень в підприємництво. Для банків малий бізнес в якості клієнта може стати привабливим в даний час тільки за однієї умови: якщо сама держава або уповноваженим структура виступить гарантом малого бізнесу. Крім того, механізм гарантій є невід'ємним елементом цілісної системи об'єктів інфраструктури малого бізнесу на регіональному рівні та відповідних умов для розвитку малого бізнесу на селі. Державні гарантії і поручительства за кредитами, запитувані суб'єктами малого бізнесу в комерційних банках, значно збільшують кількість проєктів і програм, які отримують державну підтримку – в порівнянні з прямим наданням

позик з коштів державних і приватних джерел. Розмір кредитних ресурсів, які можуть бути надані комерційними банками на фінансування проектів малого підприємства при наявності забезпечених гарантій, в 2-3 рази перевищує обсяг коштів, що виділяються державою за цільовими програмами.

На нашу думку, необхідне створення дієвого регіонального інституту фінансово-кредитної підтримки малого бізнесу на селі – Гарантійного фонду, який дозволить розширити доступ малих підприємств до фінансових ресурсів через надання державних гарантій фінансовим інститутам, які кредитують суб'єкти малого бізнесу. За рахунок коштів фонду забезпечити задоволення вимог кредитора у випадках невиконання боржником своїх зобов'язань.

Видаватися гарантії можуть у формі деяких умовних зобов'язань. Для зменшення комерційної ризику при наданні гарантійний Фонд підтримки малого бізнесу села може зажадати додаткові забезпечення або заставу, не обов'язково з повним забезпеченням. При видачі гарантій враховуються пріоритетність для розвитку економіки області, термін окупності, кількість створюваних робочих місць, показник ефективності реалізації проекту, розмір робочих місць, розмір кредиту, а також величина відсотка по кредиту. Особлива увага приділяється потенціалу розвитку проекту одержувача кредиту або гарантії, а також здатності керівництва підприємства або приватного підприємця успішно вести бізнес.

Основними джерелами створюваного в регіоні Гарантійного фонду, на наш погляд, можуть бути: кошти обласного бюджету, в т.ч. на оплатній основі; засоби обласного бюджету підтримки малого бізнесу; кошти регіональних комерційних і некомерційних структур, зацікавлених в реалізації Обласної програми підтримки малого бізнесу; кошти малих підприємств (внески в Гарантійний Фонд), зацікавлених в майбутньому в отримання гарантій.

В успіху функціонування запропонованої державної системи гарантування важлива роль буде належить банкам. Банкам повинна надаватися інформація про фінансовий стан Гарантійного Фонду. Важливо, щоб у

банків була повна довіра до цієї системи, і порядок її функціонування був відомий їх комерційним службам.

При відсутності державних гарантій або інших видів зниження ризику повернення суми кредиту, банки вимушені переносити вартість ризику на кредитний відсоток через збільшення процентної ставки за позиками, наданими в звітний період, щоб покрити загальну суму втрат, які вони можуть понести в разі судових розглядів по цих позиках. Цю вартість ризику частково може прийняти на себе Гарантійний фонд, таким чином, щоб залишена частка вартості ризику була прийнятна і для банків, і для кредитоотримувачів.

При виконанні розглянутих заходів держава не замінює банківську систему, а виконує по відношенню до банків стимулюючу роль, залучаючи їх в партнерські відносини з підтримки малого бізнесу на селі.

Висновки. Досконалість механізму кредитної кооперації сприяє вирішенню проблеми, коли банки з метою отримання прибутку ризикують засобами клієнтів, а клієнти, не маючи можливості контролювати напрями використання банками коштів, повністю поділяють з ними фінансові ризики. Члени кредитних кооперативів, будучи одночасно вкладниками, власниками і кредиторами, несуть відповідальність за діяльність кооперативів, одночасно контролюючи її і визначаючи фінансово-кредитну політику. Такі кооперативи та спілки є досить ефективним механізмом залучення вільних коштів громадян в розвиток малого бізнесу в сільській місцевості. Членами сільських кредитних кооперативів, як правило, будуть виступати члени фермерських господарств. До 80% і більше членів таких кооперативів можуть становити сільськогосподарські товаровиробники, у міру розширення діяльності кооперативів їх членами можуть ставати підприємства інших сфер (переробні, торговельні, обслуговуючі), які розташовані в зоні їх дії. Усвідомлюючи практичну необхідність створення в країні подібних структур, слід рекомендувати включення кредитних кооперативів нарівні з іншими кредитними організаціями в розробці та реалізацію державних програм підтримки малого бізнесу. Основним механізмом реалізації даного напрямку є субсидування процентної ставки по кредитах.

Список літератури:

1. Асоціація українських банків: офіційна інтернет-сторінка. URL: <http://www.aub.org.ua>. (дата звернення: 17.10.2019)
2. Фінансування аграрного сектору. 10 міфів, котрі не дають українським банкам розвивати цей напрям бізнесу. URL: <http://agroportal.ua/ua/publishing/lichnyi-vzglyad/finansirovanie-agrarnogo-sektora-10-mifov-kotorye-ne-dayut-ukrainskimbankam-razvivat-eto-napravlenie-biznesa>. (дата звернення: 16.09.2019)
3. Фінансова дієта: чим банки закінчують цей рік і що готують для АПК в наступному. URL: <http://directinvest.com.ua/ru/2017/12/20/finansova-diyeta-chim-banki-zakinchuyut-cej-rik-i-shho-gotuyut-dlya-apk-u-nastupnomu-ch-2>. (дата звернення: 24.09.2019)
4. Стецюк П. А. Модернізація механізмів фінансового забезпечення аграрного виробництва. *Облік і фінанси*. 2016. № 1. С. 132–136
5. Маслак Н. Банки та АПК України: співпраця триває! *Пропозиція*. 2017. № 5. С. 154–160.

References:

1. Asotsiatsiia ukrainskykh bankiv: ofitsiina internet-storinka [Association of Ukrainian Banks: official website]. Available at: <http://www.aub.org.ua>. (accessed 17.10.2019)
2. Finansuvannya agrarnogo sektoru. 10 mifiv, kotri ne dajut' ukrai'ns'kym bankam rozvyvaty cej naprjam biznesu [Financing of the agricultural sector. 10 myths that do not allow Ukrainian banks to develop this line of business]. Available at: <http://agroportal.ua/en/publishing/lichnyi-vzglyad/financing-agrarnogo-sektoru-10-mifov-kotorye-ne-dayut-ukrainskimbankam-razvivat-eto-napravlenie-biznesa>. (accessed 16.09.2019)
3. Finansova dijeta: chym banky zakinchujut' cej rik i shho gotujut' dlja APK v nastupnomu [The Financial Diet: How Banks Finish This Year and Prepare for AIC in the Next]. Available at: <http://directinvest.com.ua/en/2017/12/20/finansova-dijeta-chim-bank-zakinchuyut-cej-rik-i-shho-gotuyut-dlya-apk-in-in-progress-ch-2>. (accessed 24.09.2019)
4. Stetsyuk P.A. (2016) Modernizacija mehanizmv finansovogo zabezpechennja agrarnogo vyrobnytva [Modernization of mechanisms of financial support of agricultural production]. *Accounting and finance*, № 1, P. 132–136.
5. Maslak N. (2017) Banky ta APK Ukrai'ny: spivpracja tryvaje [Banks and AIC of Ukraine: cooperation continues]. *Proposal*, № 5, P. 154-160.

ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ СИСТЕМЫ КРЕДИТОВАНИЯ МАЛЫХ СУБЪЕКТОВ АГРОПРОМЫШЛЕННОГО КОМПЛЕКСА РЕГИОНА

Главной целью поддержки малого бизнеса на селе является формирование группы банков, финансовых компаний, инвестиционных фондов, работающих с субъектами малого бизнеса села, а также создание условий для удешевления кредитных ресурсов, направляемых на развитие малого сельского бизнеса, содействие вовлечению средств частных инвесторов в развитие малых предприятий. Государство должно поощрять банки по кредитованию малого бизнеса, создавая им режим благоприятствования. В статье рассматривается кредитования коммерческими и государственными финансовыми учреждениями, как один из главных факторов создания, поддержки развития малого бизнеса и семейных форм хозяйствования в сельской местности региона и действующие программы кредитования ведущими банками Украины. Определены основные проблемы в получении кредитования малых форм хозяйства в агропромышленном комплексе. Для достижения развития малого бизнеса в агропромышленном комплексе предложено: кооперацию в финансово-кредитных отношениях: «кредитные учреждения – малый бизнес – государство»; образования Гарантийного фонда на региональном уровне, цель которого не заменять банковскую систему, а выполнять по отношению к банкам стимулирующую роль, привлекая их в партнерские отношения в поддержке малого бизнеса на селе.

Ключевые слова: финансово-кредитные отношения, механизм, малый бизнес в АПК, поддержка, развитие, кооперация, регион, гарантии.

WAYS TO INCREASE THE EFFICIENCY OF THE LENDING SYSTEM OF SMALL ENTITIES OF AGRICULTURAL COMPLEX ECONOMY

Small business in agriculture is an integral part of the economic system, without which the state cannot function stably. The development of small business in agriculture reduces the negative trends of the industry in times of crisis and forms the basis for stabilization of the food complex during the formation of a mixed economy, despite the fact that the contribution of small businesses to the formation of gross agricultural product is significant. Along with this, it is essential to solve the problems of overcoming rural unemployment and raising the income level of the rural population. The main goal of supporting small business in the countryside is to form a group of banks, financial companies, investment funds working with rural small businesses, as well as to create conditions for cheapening credit resources allocated for the development of small rural businesses, and to facilitate the involvement of private investors in small businesses. The state should encourage banks to provide loans to small businesses, creating a welfare regime for them. Small business in agriculture is an integral part of the economic system, without which the state cannot function stably. The development of small business in agriculture reduces the negative trends of the industry during crisis periods and forms the basis for stabilization of the food complex during the formation of a mixed economy, despite the fact that the contribution of small businesses to the formation of gross agricultural product is significant. Along with this, it is essential to solve the problems of overcoming rural unemployment and raising the income level of the rural population. The article considers lending to commercial and public financial institutions as one of the main factors of creation, support of development of small business and family forms of management in rural areas of the region and operating programs of lending by leading banks of Ukraine. The main problems in obtaining small business lending in the agroindustrial complex are identified. In order to achieve the development of small business in the agro-industrial complex it is proposed: cooperation in financial and credit relations: "credit institutions – small business – state"; the creation of a Guarantee Fund at the regional level, which aims not to replace the banking system, but to exert a stimulating role in relation to banks by involving them in partnerships in support of small businesses in the countryside.

Key words: financial-credit relations, mechanism, small business in agroindustrial complex, support, development, cooperation, region, guarantees.